

AUDRIUS RAČKAUSKAS

Vytauto Didžiojo Universitetas

ĮSPŪDIS IR JO REALIZAVIMAS. VIENO MARCELIO PROUSTO ROMANO EPIZODO ANALIZĖ

Impression and Its Realization. The Analysis
of One Episode of Marcel Proust's Novel

SUMMARY

This is an analysis of one episode of M. Proust's novel „In Search of Lost Time“. The episode, named „Martenville towers“, describes the impressionist act of creativity based on impression and its realization. But there is no necessary relation between the impression and its realization. Impression as a source of creative act is the essence of Proust's idea. The article explores the theoretical bases of such an idea. From research it becomes clear that: 1) impression is neither regularity of experience nor impulse to realization; 2) realization includes two steps and a chronotopical interval between them; 3) the subject of realization is characterized not by creative will and method but by involuntariness and insistency of pure thought; 4) creation realizes impression but does not represent or interpret; 5) the chronological order of the creative act is not equivalent to the logical order; so, if the impression takes central place in one order, in the other it is only a sign of thought.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamas Marcelio Prousto romano *Prarastojo laiko beiėškant* epizodas „Martenvilio bokštai“. Epizode vaizduojamas impresionistinės kūrybos aktas, kurio pagrindą sudaro įspūdžio patyrimas ir jo realizavimas. Tarp įspūdžio ir jo realizavimo nėra būtino ryšio, paversti įspūdį kūrybos sąlyga – tai Prousto sumanymas. Straipsnyje siekiama išsiaiškinti tokio sumanymo teorines prielaidas. Atliekant tyrimą, remiamasi G. Deleuze'o ir M. Mamardašvilio sąvokomis bei įžvalgomis. Paaiškėja, kad (1) įspūdis nėra nei reguliarius patyrimo faktas, nei paskata realizacijai; (2) realizacija apima du taktus ir juos skiriančią chronotopinį intervalą; (3) realizacijos subjektą apibūdina ne kūrybos valia ir metodas, o nevalingumas ir grynosios minties primygtinumas; (4) kūrinys realizuoja įspūdį, tačiau jo nereprezentuoja ir neinterpretuoja; (5) chronologinė kūrybos akto seka nesutampa su logine akto seka, todėl vienu atveju centrinę vietą užima įspūdis, kitu – tik minties ženklas.

RAKTAŽODŽIAI: įspūdis, mintis, realizacija, kūryba, Proustas.

KEY WORDS: impression, thought, realization, creation, Proust.

§ 6. Pirmas išpūdžio taktas – patyrimo taktas – malonumu paženklinta dėmesio pagava. Antras taktas – išpūdžio realizavimas (išpūdžio vertimas kūrinium). Taktai nesusieti tiesioginiais priežastiniais ryšiais, išpūdžio patirtis nelemia kūrybos. Tad jei Proustas tarp taktų išranda ryšį, turi būti kažkokia juos jungianti grandis.

Praeitame paragrafe paaiškėjo, kad tarp išpūdžio patirties ir išpūdžio realizacijos įterpiamas tas, kuris gali išpūdį realizuoti – subjektas (žr. § 5). „Gali“ nereiškia, kad subjektas garantuoja taktų ryšį. Galėjimas numato gebėjimą šia galia naudotis, tačiau nenumato jos taikymo būtinumo. Antraip Proustas neragintų dirbti (žr. § 5). Maža to, Proustas nurodo netgi *pareigą*³⁰ realizuoti, tokiu būdu jungties problemą formuluodamas etinėmis kategorijomis.

Etinis imperatyvas byloja, kad realizacija nėra prigimtinis, „natūralus“ subjekto siekis. Subjektas linkęs realizacijos atsiskyti. O kita vertus, pareiga numato gebėjimą prisiversti daryti tai, ką daryti nėra jokios būtinybės. Tai reiškia, kad tarp pirmo ir antro taktų įterpiama subjekto *valia*. (Kas gi yra valia, jei ne gebėjimas tapti ryšio neturinčių įvykių jungtimi?) Šitaip subjektui paliekama pačiam apsispręsti: paklusti savo norui ar pareigai, o gal iškeisti realizaciją į meno džiaugsmus arba palaukti kokio nors, pareigą ir norą susiejancio vidinio pašaukimo?

Kad ir kaip būtų, subjekto valia nėra vienintelė išpūdžio realizacijos sąlyga. Yra subjektyvių veiksmų, lemiančių realizaciją nepriklausomai nuo subjekto valios. Pavyzdžiui, žinojimas. Subjektas gali nieko nežinoti apie realizaciją. Kaip su išpūdžiu elgtis, ką aplankiusi patirtis

reiškia, kaip su ja dirbti ir apskritai, iš kur Marseliui gali ateiti į galvą, kad išpūdis yra ne „menkniekis, kuris galėtų būti kitas, trečias, ketvirtas, bet turi struktūrą, kažko pasireiškimą“³¹? Marselis (dar) neturi metodo. Jis turi tik neartikuliuotus, neaiškius ir nežinia kam reikalingus patyrimus. Tai didžioji Deleuze'o *mokymosi* tema: „mokyti – tai visų pirma suvokti substanciją, objektą, būtybę taip, tartum jie skleistų ženklus dešifravimui, interpretavimui.“³² Ir netgi tuomet, kai Marselis nutaria pasilikti išpūdį vėlesniems apmąstymams, jis nesuvokia jo prigimties ir yra įsitikinęs, kad su išpūdžiu gali elgtis kaip su paprastu patirties faktu:

Taigi dėl to nežinomo dalyko, įsisiautisio į formą ar kvapą, nebesukdavau sau galvos, būdavau ramus, nes žinojau, kad po vaizdų apdangalu rasiu jį namie gyvą kaip tas žuvis, kurias, kai tėvai leisdavo mane meškerioti, nešdavausi pintinėje pridengtas žolėmis, kad neimtų gesti. Bet parėjęs namo galvodavau apie ką kita, ir taip kaupėsi mano sąmonėje [...] daugybė įvairiausių vaizdų, po kuriais jau seniai numirė toji realybė, kurią jaučiau ten slypint ir kuriai atskleisti man taip ir neužteko valios.³³

Marseliui pritrūkdavo žinojimo ne tik apie išpūdžio galimybes, bet ir apie išpūdžio trukmę. Išpūdis blėsta³⁴. Tad motyvas, kodėl Proustas ragina dirbti, kyla anaip tol ne iš moralistinių paskatų.

Išpūdis gali likti neišreikštas ir dėl technikos kliūčių. Reikia skirti išpūdžio patirtį, žinojimą apie realizacijos galimybes ir išpūdžio realizavimo techniką. Išpūdis nerealizuojamas savaime, vien gebėjimu jį patirti, žinojimu ir gryna valia. Realizuoti išpūdį, paversti išpūdį kūrinium – tai atlikti išpūdį konkrečiomis

techninėmis priemonėmis. Pavyzdžiui, S. Freudas apie savo metodą yra sakęs: „aš jums įteikiu instrumentą, bet jūs patys turite išmokti juo skambinti. Realizuoti išpūdį – tai tartum pagauti išpūdžio tonaciją, prie jos prisiderinti ir ją išplėtoti. Dar tiksliau – pagauti išpūdį reiškia pagauti išpūdžio *ritmą*. V. Woolf viename laiškų prisipažįsta: „aš sėdžiu visą rytą kupina sumanymų ir vaizdinių, ir pan., ir negaliu jų išstumti, nes nepagavau tinkamo ritmo.“³⁵ Net patirtas išpūdis, esant geriausiems ketinimams ir mokant su juo dirbti, gali likti pirmame takte.

Tačiau esama realizacijos kliūčių, nesusiusių su žinojimu, mokėjimu ar technika. Ten, kur subjektas gali pasirinkti, kur yra vietos subjekto valios determinacijoms, atveriamas kelias nenumatytiems, anaipol ne visuomet tiesiogiai identifikuojamiems veiksniams. Jau sakyta, kad išpūdyje yra kažkas, kas skatina nuo jo nusigręžti (žr. § 5). Išpūdžio realizavimas nuo pradžių nėra tai, ko subjektas siektų. Ko gero, dėl to išpūdis ir nesutampa su įkvėpimu, su kuriuo jį linkstama sutapatinti.

Kodėl subjektas vengia realizuoti išpūdį? Dėl išpūdyje glūdinčios tiesos. Yra visuotinai paplitęs įsitikinimas, kad mūsų siekiai ir pažinimas yra orientuoti į tiesą. Tikima, kad tiesa yra tai, kas žada apdovanoti žinojimu apie tikrąją dalykų padėtį, objektyvius faktus, fizinio, socialinio ir psichinio pasaulio dėsnius, mūsų vietą socialinėje erdvėje, istorijoje arba priežastinių ryšių grandinėje. Atrodo, kad racionalus subjektas visomis išgalėmis pasiryžęs siekti tiesos. Tačiau paaiškėja³⁶, kad kur kas dažniau tiesa yra ne valios ir pastangų tikslas, o vengimo objektas. Tai ne bereikšmių tie-

sų vengimas. Niekam nerūpi, kad anapus auditorijos durų stovi kavos automatas. Kita vertus, net ir objektyvios tiesos neretai tampa tuo, nuo ko mėginama nusisukti dangstantis išradingiausias pretekstais. Visuomet esama atkalkaus noro nematyti to, kas pakirstų pasaulėžiūrą, sugriautų gyvenimą ar parodytų, kad mūsų nekaltos ir netgi, kaip mes manome, mus puošiančios savybės gali tapti pagrindinėmis pražūtingų pasekmių priežastimis. Pasak Deleuze'o, „Proustas mano, kad nei žmogus, nei kokia įsivaizduojama gryna dvasia nepasižymi natūraliu tikrumo troškimu, valia tiesai. Tiesos ieškome tik tada, kai to iš mūsų pareikalauja konkreti situacija, kai patiriame tam tikrą prievartą, dėl kurios ir imame jos ieškoti.“³⁷ Ir net jei išpūdžio realizacijoje nepaaiškės jokia gluminanti tiesa, jos vengimas nuo pradžių įrašytas išpūdžio sąvokoje. Kaip tik dėl to Proustui reikalinga pareiga.

Tačiau yra viena problema: jei iš pareigos kylanti prievarta priklauso nuo subjekto valios, pati valia, būdama sąmonės instancija, numato susidūrimą su tiesa ir daro viską, kad jos išvengtų. Kitaip tariant, valia nėra patikimas instrumentas subjektą pastūmėti realizacijos link. Kaip tik dėl to cituotoje ištraukoje Deleuze'as kalba apie *situacijos prievartą* – kai ne subjektas, o išoriniai veiksniai lemia susidūrimą su išpūdžiu ir tiesa.

Bokštų epizode yra keletas svarbių detalių, nurodančių, viena vertus, nesąmoningą bandymą išvengti realizacijos, o kita vertus, nesubjektyvius prievartos veiksnius. Kai išpūdis, regis, jau yra patirtas ir patirtas jo trūkumas ar nepilnumas, skatinantis imtis realizacijos, Marselis, užuot ėmėsis darbo, toliau mėgau-

jasi vaizdu. Mamardašvilis sako, kad problema visai nėra kiekybinė. Sprendimas realizuoti nepriklauso nuo išpūdžio stiprumo ar patyrimo trukmės. Problema yra struktūrinė: „Sustokite, ženkite gilyn – toks šio taško dėsnis. Štai koncerte nuskambo muzikos nata [...]. Ką reikia daryti? – ne reikalauti, [...] kad dar būtų koncertas, kad dešimtą kartą nueičiau į šį spektaklį. Sustok. Išigrauk, ženk gilyn tuo vidiniu šuliniu...“³⁸ Vėliau bokštų jau nematyti, pati situacija iš Marselio atima progą mėgautis vaizdu, bet Marselis vėl atideda realizaciją. Jis mielai pabendrautų su vežėju, bet šis nelinkęs kalbėtis. Ir tik todėl, kad Marselis sėdi pasostėje, o ekipažas vis dar kelyje, jam nelieka nieko kito, kaip „bendrauti su pačiu savimi ir bandyti prisiminti bokštus.“³⁹ Marselis pačių aplinkybių įstumiamas į sterilią, izoliuotą⁴⁰ terpę. Ir štai šioje terpėje, kurioje minimizuojamos vengimo (prokrastinacijos) galimybės, dingteli mintis. Mintis nėra refleksijos produktas – tai „mintis, kuri prieš akimirką neegzistavo“⁴¹. Marselis nesirenka ir nenusprendžia rašyti. Atrodo, kad pati mintis jį būtų pastūmėjusi. Visos detalės čia liudija nevalingumą. Jokio pasirengimo literatūriniam plenerui nebuvo. Net pieštuką Marselis skolinasi iš gydytojo. Marselis ne realizuoja, Marselis *tampa* tuo, kuris realizuoja, kaip kad tampama realizacijos instrumentu, organu arba mašina, išpūdžio pajungta realizuoti: „mašina-organas prijungta prie mašinos-šaltinio: viena gamina srautą, kita atlieka pjūvį.“⁴² Ar tai reiškia, kad subjektui vengiant realizacijos, aktyviau situacijos veiksmu tampa mintis? Iš tiesų nei viena, nei kita. Subordinacijos išardymą Deleuze'as nuolat iliustruoja

vapsvos ir orchidėjos pavyzdžiu: „vapsva tampa orchidėjos reprodukcijos aparato dalimi tuo pat metu, kai orchidėja tampa vapsvos lyties organu. Vienas tapsmas, vienas tapsmo blokas.“⁴³

Atidžiau pažvelgus aiškėja, kad turime reikalą ne su įvykių determinacija, o su įvykių rezonacija. Tapsmas, apie kurį Deleuze'as kalba, tai ne dviejų vienetų santykis ar sintezė – tai tam tikras *tarp*⁴⁴. Pati situacijos struktūra produkuoja troškimą (geismą)⁴⁵, realizacijos troškimą, kuris nesutampa su subjekto noru realizuoti. Minčiai reikia eksteriorizacijos erdvės, subjekto psichologijai reikia pilnatvės patirties. Išpūdis išpildomas ne subjekto noru, čia veikia realizacijos mašinos geismas. Geismas, kuris nėra reaktyvus atsakas į trūkumą ar neišsipildžiusius poreikius; jis pats yra aktyvi jėga⁴⁶.

Mintis dingteli išpūdžio vagoje. „Mintis, kuri prieš akimirką man neegzistavo“⁴⁷ nėra apmąstymų išvada, išpūdžio refleksijos ar refleksyvos interpretacijos rezultatas. Mintis *ištinka*, ir Marselis nesvarsto, rašyti ar ne. Marselis priverčiamas, nepaiso netgi nepatogumo („parašiau, nors važiuojant ir kratė“⁴⁸), tartum atlikdamas kažkokį būtiną, neintencionalų, beveik fiziologinį aktą. Marselis neklausia, „ką tai reiškia?“, Marselis *išreiškia*. Jei išpūdžio virsmą tekstu norėtume pavadinti interpretavimu⁴⁹, užuot sakę realizacija, tai tik su išlyga, kad ir interpretacijai, ir realizacijai būdingas tam tikras perkėlimas, vertimas, eksteriorizacija ar eksplikacija. „Rašytojo pareiga ir užduotis tos pačios kaip vertėjo“⁵⁰, – sako Proustas. Marselis nėra užvaldytas nuostatos gilintis į visa, kas atrodo neįprasta. Marselis neužsiima prustizmais. Realizacija nėra savavališ-

kas aktas. Realizacija yra atsakas arba reakcija į įspūdį. Ji numato atitinkamą subjektą, ir šis objektas neturi nei metodo, nei intencijos realizuoti.

Realizaciją be intencijos realizuoti Deleuze'as palygina su voru⁵¹: „jis patiria vien tik silpniausias tinklo vibracijas, kurios skleidžiasi jo kūne kaip intensyvios bangos ir jį nukreipia pulsi į atitinkamą vietą. Be akių, be nosies, be burnos, jis atsako tik į ženklus [...]. Tinklas ir voras, tinklas ir kūnas yra viena mašina. [...] gebėjimas jame funkcionuoja, kai priverčiamas ir įpareigojamas veikti; [...]. Nevalingas jautrumas, nevalinga atmintis, nevalinga mintis yra tartum intensyvios totalizuojančios, organų neturinčio kūno reakcijos į vieno ar kito pobūdžio ženklus.“⁵² Voras ne atsirenka, ne atkreipia dėmesį, ne laukia, o įvyksta kaip atsakas. Šis atsakas nėra sąmoningas, nors sąmonės registre Marselis suvokia postūmį, trūkumą, įspūdžio nepilnumą, galiausiai virstantį įspūdžio realizavimu.

Impresionizmą apibūdina ne subjekto gebėjimas susidomėti, smalsauti, į viską žvelgti tartum niekas nebūtų savaime suprantama, o nesavavališkas ir net varginantis atkaklumas įspūdžio atžvilgiu. Būti suinteresuotam (nesuinteresuotai suinteresuotam⁵³) – tai varijuoti ir išlaikyti patirties skirtumą, neleisti įspūdžiui virsti tapatybe. Subjektas suinteresuotas išlaikyti intervalą ir įtampą, o kita vertus – neprarasti konsistencijos ir nenugrimzti į reguliarumų chaosą.

Prousto sumanyme nuolat varžosi valia ir nevalingumas. Regis, objektas raginamas dirbti, angažuotis, atlikti pareigą – tai dažniau palaiko Mamardašvilis, o Deleuze'as pabrėžia subjekto valią ir refleksiją apeinančią sąveiką. Apibū-

dindamas Prousto sumanymą, Deleuze'as sako: „nevalingumo nuotykis“⁵⁴. Reikia pabrėžti, kad valios principo atmetimu neatsisakoma priešastingumų. Valia yra ne būtina realizacijos priešastis, o vienas iš galimų situacijos veiksmų. Pagaliau juk ir bokštų epizode yra iš valios kylantis sprendimas rašyti: užuot atidėjęs rašymą, Marselis paprašo pieštuko. Riba labai plona. Deleuze'o teigimu, pirmiausia įspūdžio ir subjekto santykį apibūdina ne valios determinizmas, ne subjekto sprendimas imtis įspūdžio, o *susitikimas*. Subjektas susitinka su tuo, kas jį *priverčia* mąstyti. Prievarta numato sąveiką, tačiau pats susitikimas nekyla iš subjekto valios. Negalima užsimanyti ir susitikti, kaip kad – Mamardašvilio teigimu – negalima užsimanius minties, ją pamąstyti⁵⁵. Tad Deleuze'as ir Mamardašvilis supriešina ne atsitiktinumą ir būtinybę, o nevalingumą ir savivalę. O ir pačioje susitikimo situacijoje, – kaip pažymi Deleuze'o komentatorius F. Zourabichvili, – opozicija nėra tarp *progos* ir būtinybės⁵⁶. Susitikimas – tai ne proga, ne pasiūlymas (net ir primygtinis) mąstyti, kuriuo objektas nuspręstų pasinaudoti, o pats nesavavališkas mąstymo įvykis.

Kas lieka valios subjektui? Tikrai ne grumtynės su savimi. Ir tai nereiškia predestinacijos. „Mąstymas mąsto vien tik pozityviame santykiyje su tuo, kas dar nėra mąstymas“⁵⁷, santykiyje su išorinėmis, mąstymui išoriškėmis aplinkybėmis. Kitaip tariant, subjektui lieka *dalyvaavimas*. Pati susitikimo sąvoka numato dalyvaavimą. Deleuze'as prisipažįsta: „Kai išeinu [į parodas, kino teatrus ir pan.], aš būdriai stebiu, ar įvyks susitikimai, žvalgausi, ar bus kažkas apčiuopiama filme, paveiksle, kad susitikimas įvyktų.“⁵⁸ Tad

visi čia numatomi atsitiktinumai priklausomai ne stichiškai indiferencijai, o savavališkos, kontroliuojamos ir subjektyviai geidžiamos prieigos negalimybei.

§ 7. „Kadangi intervalas yra minimalus ir šviesa blykčioja minimalų laiką, jis greitai išnyks, bet kol yra – dirbkite. Tai Prousto Evangelija“⁵⁹, – sako Mamardašvilis. Atrodo, kad įspūdis turi būti realizuotas nedelsiant. Tai patvirtina ir blėstantis įspūdžio intensyvumas (žr. § 6). Subjektas raginamas skubėti. Tačiau apie kokį intervalą Mamardašvilis kalba? Bokštų epizode intervalas tarp įspūdžio taktų nėra minimalus. Ekipažas stabteli Martenvil le Seke, gydytojas užsuka aplankyti lignonio, Marselis išlipa, pasikalba su tėvais ir tik po to, kai vėl visi išvažiuoja, tarytum grįžta į įspūdį ir parašo tekstą. Marselis neskuba ir kituose epizoduose: jis grįžta prie grindinio akmens, kad geriau jį užčiuoptų, intervalą rasime ir Madlenos epizode. Juolab nesuprantamas perspėjimas dėl intervalo trukmės – „jis greitai išnyks“. Juk įspūdžio patirties ir realizacijos taktai nuo pradžių yra atskirti. Ką Mamardašvilis vadina minimaliu intervalu, kodėl ragina nedelsti ir ką reiškia anaipol ne minimalus tarp įspūdžio taktų esantis intervalas?

Tai, kad įspūdis nėra vienalytis momentinis įvykis, kad nėra vien konceptualinės patirties, valios ir realizacijos rikiuotė, kad jame yra bent du intervalai, byloja esant skirtingus įspūdžio situacijos režimus – *diachroninį* režimą, t. y. abu taktus ir jų intervalą užpildančių įvykių seką, ir *sinchroninį* režimą – įspūdžio struktūrinį tapsmą.

Pirmiausia Mamardašvilio įdiegtas minimumas nurodo intervalą sinchroni-

koje plotmėje. Minimalus intervalas – tai atotrūkis patirtyje, tiksliau, patirties atotrūkis savęs atžvilgiu. Atotrūkis nenumato atstumo, intervalas nematuojamas, dėl to ir minimalus. Tai, kas įsiterpia tarp patirties ir patirties, yra pats skirtumas. Atitinkamai darbo imperatyvas nėra raginimas skubėjimu minimizuoti intervalą; iš tiesų tai perspėjimas kito pobūdžio – perspėjimas dėl polinkio intervalo nepastebėti. Įspūdis yra nenumatytas, atsitiktinis ir netgi nepageidaujamas susidūrimas su tiesa. kažkas dingteli ir trumpam patraukia subjekto dėmesį. Įspūdžiu įvyksta kažkas, kas subjekto psichologijoje neturėtų įvykti. Natūrali psichinė struktūra nenumato atotrūkio. Įvykis yra situacijos nenumatytas perviršis. Tad raginimas dirbti nukreiptas ne į subjekto valią, jis skirtas perspėti dėl psichinio aparato polinkio redukuoti ir niveliuoti neįprastus, išsimušančius (kaip kad išsimušą žygiuojantys kariai) patyrimus. Redukcija nepriklauso nuo subjekto norų ir čia neagituoja už geraširdį atvirumą patirčių įvairovei; psichinis aparatas iš principo veikia redukuodamas. Subjektas raginamas, jei pavyks, nenusisukti nuo to, kas *jau* įvyko, *jau* reiškiasi, bet netrukus bus apdorota ir ištirps reguliarių potyrių sraute. Kad ir koks būtų minimalus atotrūkis, kad ir kokia nepatraukli būtų šio atotrūkio reprezentacija (atotrūkis nebūtinai yra stulbinamasis įspūdis, užliejantis taurių emocijų banga), subjekto užduotis, – sako Mamardašvilis, – „išžvelgti struktūrą, kažko pasireiškimą“⁶⁰.

Tačiau kai įspūdis jau „laiko“ situaciją, turime reikalą su kitu intervalu ir kitu situacijos režimu. Tai intervalas tarp

įspūdžio patirties ir įspūdžio realizavimo. Jis taip pat gali būti minimalus, tačiau tai jau matuojamas minimumas.

Epizode matome, kad Marselis nesku ba įspūdžio realizuoti. Jau paaiškėjo, kad tai pavojingas ir motyvuotas delsimas (§ 5, 6), tačiau tarp įspūdžio patirties ir realizacijos įterpdamas intervalą, Proustas įterpia ne rizikos terpę ar naratyvinę pauzę. Iš tiesų intervalas turi funkcinę realizacijos prasmę. Užuoat įspūdžio patirtį ir realizaciją sukabinęs būtinais ir nuosekliais saitais, Proustas atitraukia Marselio dėmesį, pakalbina jį su tėvais, įspūdžio refleksiją pakeičia kitomis mintimis (niekas negarantuoja, kad tuo metu negali įvykti kiti įspūdžiai, kaip kad parodo trijų įspūdžių serija *Atrastame laike*⁶¹) ir tik po to, kelyje, ir dingtelėjus minčiai, Marselis pasodinamas rašyti.

Kūrybos aktus tyrinėjantys mokslininkai kalba apie *chronotopinį* kūrybos praktikų pobūdį ir vartoja terminą *veiklos dispersija*. Paulas Prioras ir Jody Shipka analizuoja mokslo darbo rašymą⁶². Jie pasakoja apie psichologijos profesore, kuri, prieš sėsdama rašyti, 45 minučių intervalu nustato skalbinių džiovyklės išjungimo režimą. Džiovyklei išsijungus, profesorė pakyla nuo stalo ir eina tvarkyti skalbinių. Rūšiuodama, lygindama, lankstydamas skalbinius ji atgamina tai, ko neįstengė atgaminti tiesioginėje rašymo situacijoje. Tai, kas turėtų būti parašyta, regis, jau yra, tačiau įžvalgos, išvados, problemos, kertiniai klausimai ir t. t. iškyla tik pertraukos metu. Prioras ir Shipka teigia, kad viena vertus, džiovyklė atlieka eksternalizacijos atminties funkciją (kaip kad mazgeliai ant virvės, kirčiai ant koto ar žodžiai tekste), kita vertus, yra svarbus rašymo

kaip artikuliuojančio kūno išsidėstymas laike ir erdvėje. Ištyrę ir apsvarstę keletą panašių atvejų, autoriai randa pagrindą į kūrybinės veiklos lauką (greta intencijų, gebėjimų, patirties ir žinių) įtraukti su tiesioginiu darbu, atrodytų, nesusijusius veiksnius. Faktai rodo, kad rašymo ir apskritai kūrybinė veikla nesusidėlioja į modelį, kuriame pradžia laikoma aiškus užduoties ir turinio žinojimas, tikslas ir jo realizavimas tiesiogiai susijusiais techniniais veiksmis. Pertrauka yra ne atkarpa tarp dviejų svarbesnių taškų (įspūdžio patirties ir jo realizavimo), o lygiavertė viso proceso dalis. Maža to, ten, kur valia ir intencijos neatlieka lemiamo vaidmens, pats realizacijos subjektas įgyja chronotopinį pobūdį. Džiovyklė nepadedas kurti, o skalbinių lankstymas nepadedas mąstyti. Iš tiesų tai „organiškos“ kūrimo ir mąstymo dalys, mąstymo mašinos komponentai (plg. § 6). Kad būtų realizuota tai, kas *jau yra* (įspūdis jau yra ir virtualiai yra tai, kas jame slypi), prireikia atsi-traukti ir sukurti neintencionalią, kūnišką erdvę. Tai nėra atotrūkis, kurį apibūdintų, sakykime, užmarštis ir pačios šios užmaršties užmarštis. Tai atotrūkis, išlaikantis ryšį ir aktyvumą kitoje plotmėje, tartum tai būtų nuo pagrindinės temos nutolstanti melodija. Pertraukas, kaip būtina darbo sąlygą, mini bene visų menų pedagogika. Atrodytų, tai paprastas faktas, tačiau jis fundamentalus realizacijos subjekto struktūros atžvilgiu. Tenka pripažinti du srautus, gerai žinomus šiuolaikinėje filosofijoje – *sąmonės* srautą, nedisponuojantį tuo, ką siekiame realizuoti, ir su sąmone tiesiogiai nesusijusį *nesąmoningumo* arba *nesąmonės* srautą. Tai nėra imanenciją ir

transcendenciją atskiriantis modelis. Tai topologinis modelis, numatantis imanentinę, bet ne tiesioginę srautų sąveiką. Remiantis Prioro ir Shipkos pavyzdžiu, atrodo, kad šie srautai pradeda bendradarbiauti tik tuomet, kai aktyvumas viename sraute minimizuojamas, kai sąmonė atlieka nereikšmingus veiksmus, įprastas, mechanines, aktyvaus mąstymo nereikalingas operacijas. Ir štai tokioje kūrybinės intencijos nesukaustytoje sąmonėje staiga ima kilti tai, kas galiausiai ir atsiduria tekste ir kas valios pastangomis buvo nepasiekiamas.

§ 8. Marselis realizuoja išpūdį tik po to, kai dingteli mintis. Marselis žvelgia į bokštus, gėrisi jų kontūrų žaismu, paviršiaus apšvietimu, patiria savotišką, su jokia kitu nepalyginamą malonumą, kartu pajunta trūkumą, jaučia, kad išpūdis yra nepilnas, paskui praeina šiek tiek laiko, Marselis mintimis nuo išpūdžio atitrūksta, pasikalba su tėvais, sėda į ekipažą, važiuodamas nuobodžiauja, vežėjas nelinkęs kalbėtis, šioje izoliuotoje terpėje dingteli mintis, mintis virsta fraze ir Marselis parašo tekstą.

Koks yra išpūdžio ir dingtelėjusios minties ryšys? Būtų pernelyg skubota tarp jų išvelgti tiesų priežastingumą. Regis, tai skatina pati situacijos struktūra, tačiau seka nereiškia priežastingumo. Marselio parašytame tekste atsispindi regėtas vaizdas, tekstą pastūmėjo mintis, tačiau nepaisant aiškios išpūdžio ir teksto turinių koreliacijos (abiem atvejais esama bokštų) bei fakto, kad tekstas randasi iš minties postūmio, netikslu manyti, kad mintis yra išpūdį ir tekstą siejanti priežastinė grandis. Pirmiausia dėl to, kad mintis nelemia teksto turinio. Reikia

atkreipti dėmesį į Prousto daromą perskyrą tarp minties, „mentalinės frazės“, į kurią mintis susimeta, ir teksto, kuriuo frazė paskui paverčiama: „dingtelėjo mintis, kuri prieš akimirką neegzistavo, ji pavirto mano galvoje žodžiais, [...] paprašiau daktarą pieštuko ir [...] parašiau šį nedidelį vaizdelį.“⁶³ Patys esame patyrę, kad tik parašę tekstą gauname pamatyti, kad taikli frazė, kurią turėjome galvoje, nesutampa su tuo, ką parašėme, o tekstas neatitinka lūkesčių, kuriuos puoselėjome sėsdami rašyti. Esama tarytum dviejų virsmų. Mintis virsta fraze, frazė virsta tekstu. Tačiau šie virsmai nėra analogiški. Mintis, frazė, tekstas nėra vienuomenės kategorijos. Jei tekstą ir frazė pirmiausia apibūdina turinys, tai mintį veikiau apibūdina prasmės intensyvumas arba forma. Be to, kitaip nei mintis, tekstas ir mintinė frazė yra verbaliniai objektai. Proustas sako: „Aš anaipol nemaniau, jog tai, kas slypi už Martenvilio bokštų, turi būti kažkas panašaus į gražią frazė, bet [...] man tai apsireiškė žodžiais“⁶⁴, o žodžiais apsireiškusi mintis galėjo apsireikšti ir vaizdu, garsu, galbūt ir konceptu.

Mintis nėra išpūdžio turinio persiuntėja ar dublerė. Be to, virsmo faktas nurodo į virstančios minties turinio neapibrėžtumą. Juk jei mintis nepasižymi konkrečiu turiniu ir jį įgyja tik virsdama, įmanoma, kad šis turinys niekaip nebus susijęs su išpūdžiu. Kodėl mintis susimetė į tekstą apie bokštus? Tai tikrai nėra savaime suprantama. Atrodo, kad ne mintis, o kažkokia minties raiškos instancija mintį susieja su išpūdžio turiniu. Mintis yra tarytum priemonė išpūdžio turiniui realizuoti. O jei numatomas kažkoks mintimi besinaudojantis, bet iš

minties nekylantį realizacijos aktas, kodėl tomis pačiomis teisėmis jam negalėtų būti subordinuotas ir įspūdis?

O gal mintis iš įspūdžio paveldi formą? Galbūt intensyvi įspūdžio forma indukuoja minties formą, kad ši po to konkretizuotųsi tekste? Tačiau antras taktas nėra nuoseklus pirmojo takto tęsinys. Jau nustatėme, kad tarp pirmo ir antro takto nėra tiesioginio ryšio (žr. §5, 6). Jei įspūdis yra pirmojo takto, tai mintis – antrojo takto stiprioji dalis. Tęsiant muzikos analogiją, galima sakyti, kad juos sieja nebent tik ta pati tema.

Mintis dingteli, ji dingteli po įspūdžio, po dėmesio pagavos, po atitraukimo ir dėmesio perkėlimo. Mintis dalyvauja įspūdžio realizavime, bet ji nėra būtina įspūdžio kuriamos situacijos dalis. Proustas specialiai užsimena apie įspūdžius, kurių taip ir nepavyko realizuoti⁶⁵. Ir vis dėlto, atsisakant deterministinio modelio, svarbu neprarasti sąryšingumo idėjos. Įspūdis izoliuoja ir kuria vietą. Galimas daiktas, kad šie du įvykiai – įspūdis ir mintis – nutinka greita visiškai atsitiktinai (nors kiti situacijos elementai gali būti neatsitiktiniai) ir tik dėl to, kad dingtelėjus minčiai vis dar tvyro įspūdžio nuotaika. Marselio mintis virsta tuo turiniu, kurį galiausiai ir įgyja. Kitaip tariant, mintis nėra ne tik įspūdžio pasekmė ar priklausomybė, bet mintyje apskritai nėra nieko iš įspūdžio. Ir tik po to, kai Marselis ima pieštuką ir pradeda rašyti, minties (ne įspūdžio) erdvėje visiškai atsitiktinai struktūrą įgyja tai, ką pirmame takte Marselis buvo pagavęs juslinės patirties aktu.

Ir vis dėlto kas įspūdį ir mintį laiko greta? Kokiu pagrindu Proustas įspūdį ir mintį sujungia į vieną kūrybos aktą?

Ar nėra taip, kad priežastis, dėl kurios Marseliui dingtelėjo mintis, yra ir priežastis, pirmiau jo dėmesį nukreipusi į bokštus? Kitaip tariant, ar nesama kitos, pirmesnės dviejų, tiesioginio ryšio neturinčių ir tik iš pažiūros susijusių įvykių priežasties⁶⁶?

Mamardašvilis apie mintį kalba *neturinio* sąvokomis. Pirmiausia ta prasme, kad ji nėra verbalinė ar vaizdinė. Mintis yra būseną. Tiesa, – sako Mamardašvilis, – „tai nėra tiesiog mano psichinė būseną, ji – įvykis pasaulyje. Ir štai paslaptingas įspūdis visuomet yra ženklas tos būsenos arba įvykio pasaulyje, kurį man teks realizuoti.“⁶⁷ Ką Mamardašvilis pasako? Jis apverčia įprastą subordinaciją – priešingai, nei esame linkę galvoti, dabar ne mintis kyla iš įspūdžio, o įspūdis yra minties įvykio ženklas. Ir realizuojamas taip pat ne įspūdis, o mintis. Kaip tai suderinama su diachroniniu įspūdžio modeliu, kai pirma eina įspūdis, po to mintis, o tada juos vainikuojantis kūrinys? Juk išeina, kad įspūdis yra ženklas to, kas dar neįvyko.

Reikalas tas, – sako Mamardašvilis, – jog „mūsų gyvenimo ar mūsų sąmonės psichinis režimas dirba taip, kad jis negali sukurti minties“⁶⁸, mintį „generuoja ne psichologija, o kažkokia konstrukcija.“⁶⁹ Mintis nėra įspūdžio pasekmė ar įspūdžio refleksijos produktas, nėra ir spontaniškas, jokių pagrindų neturintis įvykis. Mintis turi kažkokią savo priežastį ar sąlygą, kurią Mamardašvilis čia pavadino *konstrukcija*. Tokiu būdu ir mintis, ir įspūdis, kaip minties ženklas, gali turėti tai, kas jų abiejų atžvilgiu eina pirmiau ir kas iš pradžių gali pasirodyti ženklu, o paskui tuo, kas ženklinama. Tad ir įspūdis, ir mintis jau yra kažkur

numatyti ir susieti, ir tai reiškia, kad konstrukcija yra ne tik dviejų atskirų, kilmės požiūriu susijusių įvykių priežastis, bet ir pagrindas jų tiesioginei sąsajai.

Apie kokią konstrukciją Mamardašvilis kalba? Komentuodamas vieną Prousto fragmentą jis sako:

samprotaudamas apie mėgstamą poetą [Proustas] sakė: „Deja, Hugo dar mažo, užuot davęs mąstyti.“⁷⁰ „Duoti mąstyti“ reiškia tam tikrą terpę arba konstrukciją, kuri gali generuoti daugybę į save panašių būsenų, jomis daugintis. Kadais Kantas estetiškumą taip ir apibrėžė, beje, sakydamas, jog estetinė idėja išsiskiria visai ne tuo, kad ji suteikia galimybę pažinti objektą, o tuo, kad ji suteikia galimybę generuoti daugybę artimų minčių ir idėjų. Vadinasi, pasakymas „gryna mintis“ priklauso minties gebėjimui būti minties galimybe. „Gryna“ ji vadinama dėl to, kad mes turime reikalą su kažkuo nereprezentatyviu, o tai reikia suprasti ne įsivaizduojant ir tai neturi sau jokių kitų pagrindų, išskyrus save.⁷¹

Mintis ir jos įspūdis-ženklas turi kažkokį kitą, kilmės požiūriu pirmesnę dalyką – konstrukciją, terpę arba būseną, Mamardašvilio pavadintą *grynąja mintimi*. Grynoji mintis generuoja, dauginasi, yra kitų minčių priežastis. Kadangi ji nėra reprezentatyvi, ji neapima turinio ir būva savo pačios pagrindu, t. y. nėra tokia pat mintis, kokią patiriame ar reflektuojame, – tenka numatyti du minties buvimo režimus: 1) reprezentacijos arba diachroninį režimą, kai mintis ar jos partitis duota refleksijai; 2) nereprezentatyvų, nesąmoningą grynosios minties režimą, generuojantį tai, ką aptinkame reprezentacijos režime. Be to, šių režimų tvarka yra apversta: įvykių seka reprezentacijos režime nesutampa su įvykiais

grynosios minties režime. Mamardašvilis tai paaiškina domino kauliukų pavyzdžiu: „Įsivaizduokime dvipusį domino: ant abiejų pusių užrašyti skaičiai, skirtingai ant skirtingų domino pusių. Tarkime, ant vienos lentelės vienoje pusėje parašytas vienetas, o iš kitos pusės – trejetas. Tarkime, ant vienos lentelės pusės visi skaičiai eina iš eilės [...]. Akivaizdu, kad kitoje pusėje šios tvarkos nebus. [...] Kažkokie visai kiti skaičiai, kurie šios tvarkos neturi (į kitą pusę pažvelgti negalime). Tokiu būdu mes stebime reiškinį, kuris yra kitos visumos dalis.“⁷² Tai gi tiesiogiai mums duotas tik reprezentacijos režimas ir šiame režime nutinkanti mintis. Ji yra kito, savo tvarką turinčio režimo produktas. Mamardašvilis nenori pasakyti, kad grynoji mintis yra tartum platoniškoji geriausia ir tobulinusia pirmoji idėja, kurią *antrinės* idėjos tik kopijuoja. Iš tiesų Proustui, ir apskritai impresionizmui būdingas platonizmas⁷³, bet vis dėlto pirmumo ir antrumo ryšys čia yra kitas: mintis nėra grynosios minties kopija. Jų ryšį galėtų iliustruoti Deleuze'o cituojamas Peguy: „ne Federacijos diena mini ar reprezentuoja Bastilijos paėmimą, o Bastilijos paėmimas iš anksto švenčia ir kartoja visas Federacijos dienas; arba pirmoji Monet vandens lelija, kuri kartoja visas kitas.“⁷⁴ Galima pagalvoti, kad tai paprastas sukeitimas vietomis: dabar ne mintis yra grynosios minties variacija (ne kopija yra modelio variacija), o grynoji mintis, retro-aktyviu būdu steigama daugybės minčių, kopijų. Tačiau tai, kad pirmoji lelija ne tik generuoja, bet ir *kartoja*, rodo, jog tarp modelio ir kopijos esama tam tikros simetrijos. Tai nėra vienio ir daugio santykis: ne tik kiekviena nauja lelija karto-

ja pirmą kartą, bet ir pirmą kartą vis kartoja kiekvieną naują leliją. Tai jau ne modelis ir kopija ir ne modelio ir modelio santykis, o variatyvus, serijinis sąveikaujančių režimų santykis. Reikia atkreipti dėmesį, kad grynoji mintis nėra sterilus, vienalytis darinys, tai ne taškas, o konstrukcija arba struktūra, kuri konkretizuojama reprezentacijos režime, o kita vertus, reprezentacijos režimas ir jame įvykstančios pertvarkos rezonuoja grynosios minties režime. Tai dar nereiškia, kad vyksta ambivalentiška pertvarka; pirmiausia – tai siūlymas kitaip pažvelgti į režimų subordinaciją. Grynoji mintis ir konkreti mintis yra simetriškos, rezonuojančios, ir tik dėl reprezentatyvaus mąstymo diachronijos mums atrodo, kad tarp jų yra vienakryptė priklausomybė. Žinoma, grynoji ir konkreti mintis nėra tapačios, kita vertus, „tarp rezonuojančių serijų visuomet esama panašumo“⁷⁵. Jos nesutampa chronologiškai, bet logiškai jas apibūdina tam tikras viena laikiškumas. Vadinas, ir grynoji mintis, kaip konkrečios, realizuojamos minties pora, žvelgiant diachroniškai, nėra pirmesnė už išpūdį.

Kaip išpūdis gali būti ženklas to, kas dar neįvyko? Būtų paprasta sakyti, kad grynoji mintis vienodu atstumu nutolusi ir nuo konkrečios minties, ir nuo išpūdžio. Bet išpūdis nėra mintis. Grynoji mintis negali būti tiesioginė juslinės patirties sąlyga. Turime remtis kita logika. Mintis yra grynosios minties produktas, ir išpūdis yra minties ženklas. Chronologiniu požiūriu jis yra pirmesnis, bet loginiu požiūriu eina antras. Formuluoju perskyrą, J. Lacanas sako: „Vadindami procesą *pirminiu* arba *antriniu*, mes, pa-

našu, klaidiname klausytoją. Pažymėtina, kad ir kaip būtų, procesas atrandamas pirmiau visai ne dėl to, kad jis pirminis [...]. Nuo tos akimirkos, kai pradėdame mąstyti, jis akivaizdžiai pirminis, bet chronologiškai jis, žinoma, eina ne pirmas.“⁷⁶ Tad išpūdį patiriame pirmiau visai ne dėl to, kad jis pirminis. Nuo tos akimirkos, kai pradėdame mąstyti, t. y. kai persikeliamo iš diachroninio, reprezentatyvaus modelio į struktūrinį, grynoji mintis yra pirminė, nors chronologiškai ji, žinoma, eina ne prima.

Tai neatrodo pernelyg paradoksalu, jei atkreipsime dėmesį, kad išpūdžio situacijos, aprėpiančios ir išpūdį, ir mintį, ir kūrinį, chronologija gali būti išdėstyta tik po to, kai išpūdis realizuojamas ir virsta refleksijos objektu. Diachroninė reprezentacija atitinka mūsų vaizduotės ir literatūros pasakojimo principus (kuo Proustas pirmiausia ir yra suinteresuotas), tačiau nebūtinai atitinka sinchroninę situacijos logiką.

Jeigu savęs paklausime, kur gimsta pati grynoji mintis, paaiškės, kad ji negali gimti niekur kitur, kaip tik išpūdžio vagoje. Grynoji mintis nėra transcendentinė realija. Ji neatitinka to pasąmonės įvaizdžio, kuris dažnai lyginamas su ledkalnio povandenine dalimi. Cituotoje Mamardašvilio ištraukoje sakoma, kad grynoji mintis gali būti įkūnyta tekste. Tai byloja ne apie transcendentinę, o apie imanentinę realiją. Grynosios minties nesąmoningumą apibūdina ne metaforos, o metonimijos struktūra. Grynoji mintis yra ne anapus, o greta. Ir minties arba mąstymo nėra be to, kas priverčia mąstyti, ką Deleuze'as vadina susitikimu (žr. § 5) ir kas visuomet yra juslinės patirties dalykas. Šiuo požiūriu grynoji

mintis neturi jokio pranašumo. Mintis niekada tiesiai negeneruoja minties, tarp jų visuomet yra juslumo būtis.

Kodėl reikalinga tokia paini konstrukcija? Viena vertus, ja siekiama suprasti, kas apskritai laiko įspūdžio situacija, kodėl ji įvyksta? Kita vertus, ji reikalinga vengiant psichologinio išaiškinimo. Mintį „generuoja ne psichologija“, – sako Mamardašvilis. Nėra jokios psichologinės ar pataloginės priežasties, dėl kurios patiriamas įspūdis. Įspūdžio patirtis yra ne psichologijos, o mąstymo struktūros įvykis.

§ 9. Ką Marselis parašė? Marselio tekstas nėra patirties dokumentas ar atsitiktinė pastaba apie dingtelėjusią mintį. Tai yra savarankiškas kūrinys. Ne šiaip sau Proustas apie jį sako: „po kiek laiko atradau ir tik nedaug ką jame pakeičiau“⁷⁷. Kad ir kokius minimalius kūrinio reikalavimus jis atitiktų, – o Marselio tekstas viso labo nedidelis rašinėlis, – čia numatoma pamatinė teksto ir kūrinio perskyra.

Yra garsi Prousto ontologijos tezė: „Tiesa prasidės tik akimirka, kai rašytojas, paėmęs du skirtingus daiktus, nustatys jų ryšį ir sujungs juos nesuardomais žodžių saitais. Šis ryšys gali būti nelabai įdomus, daiktai menki, stilius blogas, tačiau kol šito nėra, nieko nėra.“⁷⁸ Proustas kalba apie metaforą. Marselio tekste rasime vos kelis palyginimus, sąsajas, sugretinimus – tai būtinas minimumas. Atrodo, kad tokia yra Prousto užduotis – atrasti ribą, susimetančios gyvybės užuomazgą, net trivialiausią tekstą išlaikančią būties paviršiuje. Tačiau šis Prousto principas, – pasak Mamardašvilio, – neapsiriboja literatūros pasauliu: „taigi, nieko nėra – labai radikalus teiginys. Jis turi

omenyje ne tik tai, kad nėra meno kūrinio, [...] kad nieko nėra reiškia dar ir tai: nėra nieko ir mūsų gyvenime.“⁷⁹ Kokių būdu literatūros ontologijos principas tampa radikaliu pareiškimu apie gyvenimą? Pirmiausia, kad kūrinio steigtis yra gyvenančios būtybės steigtis.

Turinio požiūriu Marselio tekstas pakartoja regėtą vaizdą. Tačiau jis nėra regėto vaizdo deskripcija ar reprezentacija. Marselis užrašė susimetusią mintį, atliko tai, kas radosi įspūdžio vagoje. Marselis apskritai neketino rašyti. Būtų tiksliau jį vadinti ne autoriumi, o *skriptoriumi*. Kita vertus, Marselio tekstas nėra mechaniškas atsakas į minties postūmį. Epizode aiškiai parodyta, kad tekstas atlieka funkciją. Ji nepriklauso nuo Marselio ketinimų ar teksto turinio, tačiau yra tiesiogiai susijusi su Marselio būkle: „tuomet, kai [...] jį [tekstą] užbaigiau, buvau toks laimingas, jaučiau, kad jis taip nuostabiai mane atpalaidavo nuo tų bokštų ir nuo to, kas už jų slypi, jog ėmiau ir, tarsi pats būčiau buvęs višta ir padėjęs kiaušinį, uždainavau visa gerkle.“⁸⁰ Tekstas atpalaidavo Marselį nuo bokštų paslapties. Jei pernelg ryškių psichofizinių konotacijų turintį žodį „atpalaiduoti“ pakeisime kitu originalo *débarrassé* vertimu, gausime, kad tekstas *išlaisvina* arba *išvaduoja*. Aki-vaizdu, kad išlaisvinimo ar išvadavimo funkcija neprieštarauja deskripcijai ar reprezentacijai, bet vis dėlto tekstas buvo parašytas ne tam, kad kažkas būtų aprašyta ar pavaizduota. Juolab kad tekstas apskritai nerašomas. Atsižvelgdami į išlaisvinimo funkciją, galime sakyti, kad jis yra priemonė, o ne tikslas.

Kas tuose bokštuose slypėjo? Marselis neišgavo jokios žinios, jam nepaaiškėjo bokštų prigimtis ar pan. Marselio neslėgė našta, kurią būtų reikėję nusi-

mesti. Kaip tik čia ir slypi realizacijos atradimas. Realizuoti – tai suteikti kažkam savarankišką būvį, sukurti kažką, kas gyventų nepriklausomai nuo psichinio aparato galių.

Pasakodamas apie Descartes'o santykį su tekstais, Mamardašvilis sako: „Kartais tekstas tarsi išmėgina save plunksnos smaigaliu, jį parašydamas žmogus kažką savyje sureguliuoja (ko nebūtų neparąšius) – kažkokį mechanizmą, sukeltiantį minties judėjimą arba būseną, kurie pasakui bus atkuriami. Jei toks mechanizmas nusistovėjo, tekstas neturi reikšmės. Jo galima nespauzdinti, jei jis parašytas, arba iš viso nebaigti.“⁸¹ Šitaip Mamardašvilis į pirmą vietą iškelia ne estetinę, ne reprezentacijos ir ne psichologinę, o steigimo funkciją. Kūrinys tampa kuriantis kūrinys – *opera operans*⁸², sureguliuojantis kažkokius mechanizmus, savo ruožtu sukeltiančius tam tikras būsenas. Šis aktas turi atspindį afekto plotmėje, tai nėra prieštaringa, tačiau šios būsenos nėra psichinės būsenos. Jau žinome, kad jos betarpiškai susijusios su tuo, kas įvardinta grynąja mintimi (žr. § 8): „Iš tiesų menininkas nerealizuoja iš anksto duoto vaizdinio ar iš anksto duotos minties, o jo kūrinio ar kūrybos erdvėje nutinka kažkoks įvykis, po kurio kristalizuojasi tai,

kas vadinama vaizdiniu, supratimu, mintimi ir t. t.“⁸³ Kitaip tariant, tekstas steigia terpę, tvarką, kažką sukuria, kas tampa pagrindu minčiai, supratimui ir t. t. Šito negalima pasiekti savo valia, geranoriškos minties pastangomis. Kūrybos aktas – tai ne išpūdžio realizavimas, o *realizuojant išpūdį* – supratimo, minties, žinojimo, tiesos būsenų steigtis, tiksliau, save steigiančių, save generuojančių būsenų steigtis. Tai ne ko nors supratimas, tai ne tiesa apie kažką. „Žinojimas (tiesa) neturi šaltinių, nes ji ir yra savo šaltinio kūrimas, steigimas.“⁸⁴ Kūrinys ne vaizduoja ir ne reprezentuoja, kūrinys nėra veidrodis, nors regis, kad Marselio kūrinys nėra nieko, išskyrus matytą vaizdą. „Išsivaduoti“ reiškia sukurti gyvenybę. Ta prasme, kuria gyvenimas yra ne reguliarumų tėkmė, o kažkas, ką konstituuoja patirties, minties, supratimo būsenos. Ne valios sprendimu, o technikos priemonėmis. Jei kažkas neišgaunama, jei kažkas neišlaisvinama ir šito nėra, tai nėra ne tik kūrinio, bet ir subjekto. Šiuo atveju savęs realizavimas reiškia tam tikrą mąstymo ir kūrybos modelį, chronotopinį subjektą, subjektą-mašiną, išsipildantį, save išpildantį, pačia sangražine forma nurodantį ne psichologiją, o į save grindžiantį buvimą arba tapsmą.

IŠVADOS

Išpūdis neturi referento. Išpūdis yra ne patyrimo faktas, o patirties nesutapimas su pačia savimi. Galima nurodyti išpūdį lydintį malonumą, vaizdinį ar pojūtį, su kuriais išpūdis siejamas, kitaip tariant, išpūdžio patirties turinį, tačiau tai, kas yra išpūdis, gali būti duota tik individualios išraiškos forma. Tai

nėra grynoji išpūdžio forma – tai ir išraiškos, kuriančios mažiausiai dvi serijas, forma.

Išpūdis nėra komunikacijos objektas. Išpūdis virsta komunikuojama patirtimi išsižadėdamas individuacijos. Kaip tik todėl išpūdyje glūdinti tiesa, varžydama su voliuntaristine tiesa, pastarąją

įveikia sumokėjusi komunikacijos ir intersubjektyvumo kainą.

Įspūdis yra terpė – terpė kaip rezonansų sistema, numatanti sąveiką, bet ne poveikį, tapsmą, bet ne istoriją. Kaip suveiks du rezonuojantys įvykiai, kokias įvykių serijas jie paleis? Įspūdžio situacija išsiskleidžia, išsibarsto, jos elementai neišsirikiuoja į diachroninę seką. Ją paprasčiau aprašyti topologijos sąvokomis. Tik įspūdžio juslinė reprezentacija laikoma nominalia įspūdžio kaip patirties įvykio pradžia. Kartu yra kažkas, kas laiko pačią įspūdžio situaciją, kas gali būti atrasta tik teorijos priemonėmis ir kas analizėje buvo pavadinta grynąja mintimi.

Įspūdis ir jo realizavimas apima du taktus. Abu taktai turi savo stipriąsias dalis – įspūdį ir mintį, – nesusietas tiesioginėmis determinacijomis. Įspūdis nėra kūrinio priežastis. Įspūdis yra kūrybos aktą lokalizuojanti ir konkretizuojanti, bet ne determinuojanti sąlyga.

Ir įspūdis, ir kūrybos aktas yra paženklinti nevalingumu. Bokštų epizode pasirodo visa nevalingumų serija: dėmesio pagava, objekto atsitiktinumas, mintis, rašymas. Bet tai nereiškia, kad iš įspūdžio

situacijos eliminuojama valia. Pareiga, pastangos realizuoti, vengimas – tai skatina kitaip pažvelgti į prustologijoje įsitvirtinusių polinkį valios ir nevalingumo perskyrą sieti vien su atmintimi. Valia ir nevalingumas – jei šiomis sąvokomis nusakoma visa įspūdžio situacija, jos yra pernelyg abstrakčios ir prieštaringos. Atsitiktinumas, būtinumas, valia, savivalė, nevalingumas – yra bent keli Deleuze'o ir Mamar-dašvilio pabrėžiami santykio modusai.

Nesavavališkas kūrybos aktas yra svarbiausias impresionizmo bruožas. Tai ne stilius, ne problema ar priemonių rinkinys. Impresionistinis kūrybos aktas apibūdinamas ne laisvo pasirinkimo, o atsiktinio susitikimo, angažuotumo ir variacijų sąvokomis. Impresionistinė nuostata, impresionistinio modelio steigtis kartu yra jį ikūnijančio subjekto steigtis. Impresionistinis aktas yra ne įspūdžio realizavimas, o realizacija įspūdžio vagoje. Įspūdis nėra būtina kūrybos sąlyga, tačiau jis *gali tapti* kūrybos sąlyga. Kaip tik šios galimybės atžvilgiu išryškėja Prousto atradimas. Proustas ne pirmasis atkreipė dėmesį į įspūdį, tačiau niekas taip toli nenuėjo įspūdį siedamas su pareiga kurti.

Literatūra ir nuorodos

³⁰ Proust, *Prarasto laiko beiškant. Svano pusėje*, p. 170.

³¹ Мераб Мамардашвили, *Лекции по античной философии*. Москва: Прогресс-Традиция, 2009, с. 52.

³² Deleuze, *Proust and Signs*, p. 4.

³³ Proust, *Prarasto laiko beiškant. Svano pusėje*, p. 170.

³⁴ Palyginimui – ištrauka iš Tolstojaus dienoraščių: „Koks teisus Amielis [Henri-Frederic Amiel], kad kiekvienas jausmas ir mintis turi savo zenitą, kuriame reikia stengtis sulaukyti, užfiksuoti jausmą arba mintį. Praleisi – ir neatgaminsi. Taip aš galvoju [...] taip stipriai ir aiškiai, prieš porą dienų, o dabar visa atšalę ir nestipru.“ Žr. Л.Н. Толстой, *Дневники 1895–1910. Собр. соч.*

в 22-х томах. Т. 22. Москва: Художественная литература, 1985, с.166.

³⁵ Virginia Woolf, *The Letters of Virginia Woolf, Vol. III, 1923–1928*. London: Mariner Books, 1977, p. 326.

³⁶ Tiesos valios kritika pirmiausia siejama su F. Nietzsche.

³⁷ Deleuze, *Proust and Signs*, p. 15.

³⁸ Мамардашвили, *Лекции о Прусте*, с. 51–52.

³⁹ Proust, *Prarasto laiko beiškant. Svano pusėje*, p. 171.

⁴⁰ Izoliavimą randame ir kituose Prousto įspūdžio aprašymuose, pavyzdžiui, Madlenos epizode, kur izoliaciją atlieka jau ne aplinkybės, o pats Marselis mintinėmis procedūromis (žr. Proust,

- Prarasto laiko beieškant. Svano pusėje*, p. 46). Deleuze'as izoliavimo konceptą nagrinėja studijoje apie tapytoją F. Baconą, kur izoliacija – tai būdas sukurti veiksmo ir įvykio vietą (žr. Делёз, Фрэнсис Бэкон: *Логика ощущения*. СПб: Machina, 2011, c. 22, 49).
- 41 Proust, *Prarasto laiko beieškant. Svano pusėje*, p. 171.
- 42 Gilles Deleuze, Felix Guattari, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. Mineapolis: University of Minnesota Press, 1983, p. 1.
- 43 Gilles Deleuze, Claire Parnet, *Dialogues II*. New York: Columbia University Press, 2007, p. 2.
- 44 Deleuze, Guattari, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*, p. 293.
- 45 Ten pat, p. 399.
- 46 Audronė Žukauskaitė, *Gilles'io Deleuze'o ir Felixo Guattari filosofija: daugialypumo logika*. Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 65.
- 47 Proust, *Prarasto laiko beieškant. Svano pusėje*, p. 171.
- 48 Ten pat.
- 49 Studijoje Proustas ir ženklai Deleuze'as vartoja būtent interpretacijos terminą. Reikia atkreipti dėmesį, kad Deleuze'as interpretavimu vadina ne realizacijos akta, o tam tikrą dešifravimo procedūrą, apibūdinamą siekiu išsiaiškinti ne reikšmę, o įvykį. Tai ne reikšmės, ne slapto turinio ieškojimas, tai darbas su realijomis, nenumatančiomis lingvistinės prieigos.
- 50 Proust, *Prarasto laiko beieškant. Svano pusėje*, p. 155.
- 51 Reikia atkreipti dėmesį, kad animalistinė voro metafora susisieja su Marselio savijauta parašius tekstą: „tuomet, kai [...] jį užbaigiau, buvau toks laimingas, jaučiau, kad jis taip nuostabiai mane atpalaidavo nuo tų bokštų ir nuo to, kas už jų slypi, jog ėmiau ir tarsi pats būčiau buvęs višta ir padėjęs kiaušinį, uždainavau visa gerkle.“ Žr. Proust, *Prarasto laiko beieškant. Svano pusėje*, p. 172.
- 52 Deleuze, *Proust and Signs*, p. 182.
- 53 Alain Badiou, *Ethics. An Essay on the Understanding of Evil*. London: Verso, 2001, p. 54.
- 54 Deleuze, *Proust and Signs*, p. 95.
- 55 Мераб Мамардашвили, *Эстетика мышления*. Москва: Московская школа политических исследований, 2000, с. 20.
- 56 Francois Zourabichvili, *Deleuze: A Philosophy of the Event*. Edinburgh University Press, 2012, p. 57.
- 57 Ten pat.
- 58 Жиль Делез, Клер Парне, *Алфавит Жюль Делеза с Клер Парне*. Москва: Самиздат, 2012, с. 17–18.
- 59 Мамардашвили, *Лекции о Прусте*, с. 49.
- 60 Мамардашвили, *Лекции по античной философии*, с. 52.
- 61 Grindinio akmuo, servetėlė, šaukšteliu skambtelėjimas.
- 62 Paul Prior, Jody Shipka, *Chronotopic Lamination: Tracing the Contours of Literate Activity, Writing Selves / Writing Societies*. Colorado State University, 2003, p. 180–239.
- 63 Proust, *Prarasto laiko beieškant. Svano pusėje*, p. 171.
- 64 Ten pat.
- 65 Марсель Пруст, *Против Сент-Бёва: Статьи и эссе*. Москва: ЧеРо, 1999, с. 28.
- 66 Plg. Mамардашвили: „mintis juk turi gimti, aš parodžiau, kad ją pagimdo ne psichologija, o kažkokia konstrukcija. [...] Mūsų gyvenimo ar mūsų sąmonės psichinis režimas dirba taip, kad jis negali sukurti minties.“ Žr. Мамардашвили, *Психологическая топология пути*, с. 30, 149.
- 67 Мамардашвили, *Психологическая топология пути*, с. 164.
- 68 Ten pat, p. 149.
- 69 Ten pat, p. 30.
- 70 Marcel Proust, *Germantų pusėje*. Vilnius: Alma littera, 2004, p. 398.
- 71 Мамардашвили, *Эстетика мышления*, с. 221.
- 72 Мамардашвили, *Лекции по античной философии*, с. 63.
- 73 Deleuze, *Proust and Signs*, p. 4.
- 74 Deleuze, *Difference and Repetition*, p. 1.
- 75 Gilles Deleuze, Platonas ir simuliakras, *Baltos lankos* 21–22, 2004, p. 213.
- 76 Жак Лакан, *Ещё (Семинар, Книга XX (1972/73))*. Москва: Гнозис, Логос, 2011, с. 68.
- 77 Proust, *Prarasto laiko beieškant. Svano pusėje*, p. 171.
- 78 Proust, *Atrastas laikas*, p. 155.
- 79 Мамардашвили, *Психологическая топология пути*, с. 252.
- 80 Proust, *Prarasto laiko beieškant. Svano pusėje*, p. 172.
- 81 Мераб Мамардашвили, *Картезианские размышления*. Москва: Прогресс, Культура, 1993, с. 9 (vertė. A. Merkevičiūtė).
- 82 Мамардашвили, *Лекции о Прусте*, с. 336.
- 83 Мамардашвили, *Психологическая топология пути*, с. 381.
- 84 Мераб Мамардашвили, *Стрела познания*. Москва: Языки русской культуры, 1996, с. 210.